

Un exemple de qüestionament feudal al segle XIV català. Guillem de Comes, el pagès que va qüestionar l'ordre de Déu

Joan Busoms Cabanas
Universitat de Lleida

1. Introducció

En el segle XX la historiografia europea va viure un important procés de metamorfosi que la va allunyar de la positivista i factual tradició del segle XIX i la convertí, especialment després de la Segona Guerra Mundial, amb una renovada disciplina on hi va haver un canvi dràstic que no solament comportà una revisió del mètode, sinó també de l'objecte d'estudi. Els estaments inferiors van passar a entrar en la història de tal manera que van esdevenir els principals objectes d'estudi. Aquest prisma, encara avui, continua vertebrant la major part de la producció historiogràfica, especialment a casa nostra, on només cal fer una lectura general de l'actualitat historiogràfica per copsar el fenomen.

Foren molts els qui avesats a la història quantitativa i seriada decidiren que l'única via per introduir les gents desfavorides era per mitjà "del número i l'anonimat", tal com etzibava François Furet (1963), en el marc de dades demogràfiques i econòmiques. Altres, però, més propers a la psicologia i a l'antropologia ambicionaren estudiar les estructures socials i ideològiques -o millor escrit i per fer-ho convergir tot, ensems que simplificant-ho massa per alguns, en direm cultura i mentalitat- d'aquells estaments. Aquests segons historiadors, però, com és evident, impactaren ràpidament amb un mur difícil de flanquejar i és que difícilment podien dialogar amb aquells que portaven centenars d'anys morts. A més que la producció cultural subalterna, fins fa escassos 15 anys en el nostre hiperconnectat present, era majoritàriament oral i no deixava, en la major part dels casos, cap mena de registre. És per això, que la necessitat d'esprémer els registres del passat per tal d'aconseguir la tant preuada informació va esdevenir essencial. L'arqueologia hi ajudà molt, però també l'estudi atent de la documentació escrita pervinguda. La realitat, però, és que molta d'aquesta documentació ha travessat el sedàs dels estaments dominants, tant en el moment de la redacció, com després, en el de la preservació. Clarividentment, ens pot venir a la memòria l'airada crítica llançada per Carlo Ginzburg (2017, 16-17) als treballs sobre els almanacs dels darrers instants de l'Antic Règim de Robert Mandrou (1964) i Geneviève Bollème (1965), on l'autor italià deslloava les investigacions dels gals tot sentenciant que la confiança desmesurada dipositada en els impresos per tal de conèixer la cultura de les classes subalternes resultava ser errònia donada la producció d'aquests, que gairebé sempre emanaven de les imprentes controlades pels estaments selectes, encara que fossin després àmpliament rebuts per la pagesia francesa que els escoltava o, fins i tot, els llegia. De fet, Ginzburg ens és molt clar en diferenciar la "cultura dirigida al poble" de la "cultura popular". De fet, tant Mandrou com Bollème, reconeixen que la producció provenia dels poders hegemònics, tot i això, el primer creia que els almanacs tenien la capacitat de modelar la cultura i ment de la població, introduint d'aquesta manera el sistema de valors desitjat pels estaments dominats; per altre cantó Bollème creia que el *vulgo* els rebia tot interpretant-los d'una manera pròpia que malauradament no podrem conèixer mai, però que podria quedar lluny de les interpretacions positivistes que obtenim avui amb una lectura atenta. Per Ginzburg, però, ambdues teories esdevenen completament inútils si el fi de tot plegat és conèixer algun aspecte sobre la ment i cultura de les classes subalternes de l'Antic Règim.

Criem que aquest episodi -recuperat en format d'anècdota- resulta significatiu per entendre la dificultat que suposa trobar una bona font per tal de copsar la ment i la cultura dels estaments desfavorits. Això provoca que l'historiador s'hagi de mostrar especialment despert a l'anàlisi de les fonts. Són moltes les tipologies que ens hi poden ajudar; les notariales, els egodocuments i, especialment, les judicials.

L'ús que tenen les fonts judicials per comprendre la cultura d'un determinat col·lectiu en un període determinat és inqüestionable. En aquest sentit, Catalunya, es postula com un indret pioner, car l'any 1905 l'historiador Joaquim Miret i Sans (1905) ja estudià els comportaments – a través de les fonts judicials – de diversos personatges en què s'estructurava la societat catalana medieval. En l'àmbit més general europeu, hauríem d'esperar, però, fins als anys 70 per què dos grans autors, Carlo Ginzburg (2017) i Emmanuel Le Roy Ladurie (2019), escriguessin els seus indispensables treballs. Ambdues obres, que tenen tants elements que les uneixen com que les separen, són una clara mostra sobre l'ús que podem donar a les fonts judicials per tal dibuixar la cultura dels estaments inferiors.

I és que elements tan quotidians com les nostres converses diàries, són – sense que en siguem del tot conscients – grans magatzems d'informació que ens parlen de nosaltres mateixos, de les persones que ens envolten, de la situació economicosocial del període en què vivim, entre moltes altres informacions. Les converses privades, doncs, esdevenen un bon vehicle per a tot aquell forà que ens vulgui comprendre. Només tenen un greu problema; en la major dels casos no deixen cap tipus de registre. Els processos judicials, però, per tal que la fase indagatòria sigui el més prolifera possible, cal recuperar aquestes converses, és per això que es criden testimonis per reconstruir els fets investigats. Uns fets, però, que no seran redactats pels mateixos testimonis, sinó que travessaran el sedàs de l'escrivent judicial, amb tot, creiem que és una eina útil que els historiadors no hi podem renunciar. És per això que nosaltres ho hem posat en pràctica recuperant aquest procés de l'oblit del passat, per col·locar-lo en el centre de la recerca.

La conflictivitat entre pagesos i senyors a la Catalunya del segle XV ha estat àmpliament estudiada. S'ha avançat molt en el coneixement de les causes que dugueren a l'esclat d'un conflicte tan transcendental com el de les Guerres Remences. Nosaltres, amb la clara voluntat de contribuir a l'enriquiment del coneixement d'aquests precedents, presentem el present treball, que pretén captar la concepció que tenien uns pagesos remences sobre la seva pròpia condició a la segona meitat del segle XIV al Berguedà. Es farà a través d'un procés judicial on es jutja un pagès per haver increpat un donzell a la vall de Lillet l'any 1370. Aquest escrit, però, també persegueix -com s'ha vist- l'objectiu de ser una reivindicació de les fonts judicials com a eina útil per tal de respondre multitud de preguntes que es fa la disciplina històrica.

2. Context políticossocial coetani

El segle XIV fou per Catalunya un segle complex. La fam, la guerra i la pestilència van caure sobre el territori tot conduint a la desaparició de llargues nissagues i a l'escapçament d'empreses econòmiques cabdals. De tota manera, aquest mateix segle, va veure consolidar nous productes financers crediticis (Sales Favà 2022) que van ajudar a enfortir una pagesia que començava a ser incomprensible pels garants del règim senyorial que contemplaven atònits les primeres mostres de l'esgotament del model tal com l'havien concebut. Per altre cantó, la legislació catalana, a tots els nivells, havia afermat una dinàmica legal que garantia l'existència d'uns tribunals judicials romanistes que sent més o menys homologables s'havien estès arreu del mosaic jurisdiccional català (Sales Favà 2019). I, finalment, i no menys important, augmentava la llum dels notables edificis gòtics que avui encara enlluernen els espais urbans i monàstics i que ens parlen indirectament, d'una època no tan difícil com podria semblar a primer cop

d'ull. Gràcies al procés aquí treballat, podrem, amb vista de microscopi, mirar aquesta segona meitat del segle XIV, copsant unes interessants relacions entre senyors i pagesos, entre privilegiats i no privilegiats i, per descomptat, intentar albirar l'adveniment de la crisi del règim senyorial català.

La vall de Lillet resta enclavada al bell mig del Prepirineu català. L'accident resta excavat gràcies el treball mil·lenari de les aigües de l'Arija i del Llobregat i està orientat cap ponent, envoltat d'un espai muntanyós on hi ressalten pastures de primer ordre europeu, com Anyella, el Catllaràs o Pal, aquest darrer, famós per ser ell lloc per on pasturaven a vegades els pastors occitans de Le Roy Ladurie (2017, 135-150). Administrativament, quedem enquadrats dins la Honor de Mataplana, àmbit jurisdiccional de la cort on el pagès és jutjat. Que en resum suposa la integritat dels actuals municipis de la Pobla de Lillet, Castellar de n'Hug i el sector oriental de Guardiola de Berguedà pel cantó del Berguedà, i els municipis de Toses i el sector del nord de Gombren pel cantó del Ripollès, tal com se'n desprèn d'una reunió de la universitat de la Honor l'any 1368.¹

Pel que fa al context econòmic i social de la nostra vall, voldríem escriure, que bàsicament és un territori de pagesos remences que s'escampen en un paisatge esquitxat de masies que encara en ple segle XXI podem contemplar.

Convé destacar la creació, cap a finals del segle XI, de la canònica agustiniana de Santa Maria de Lillet gràcies a la permissivitat del comte de Cerdanya (Jordi Vigué & Antoni Pladevall, 357-368). Amb les diverses donacions al llarg dels segles per part de diferents autoritats, esdevindrà una de les senyories territorials més importants de la zona. El mas Comes, per exemple, formava part de la senyoria referida.

Als segles XII i XIII en un marc expansiu del Dret Romà i on en conseqüència un dinamisme comercial restava en augment els Mataplana funden la Pobla de Lillet, amb carta de franqueses de l'any 1297 (Santandreu Soler 1997). Això suposa per la vall un nucli de població de relativa importància, especialment ja en el següent segle XIV, quan es consolida definitivament i la població podrà desplaçar-s'hi per realitzar transaccions econòmiques i/o acudir a la justícia, així com emigrar-hi.

Al segle XIV intuïm una demografia molt potent que bàsicament tenia la seva economia lligada a l'agricultura de secà, la vinya i, sobretot, la ramaderia. És, però, en aquest moment, quan tot aquest món entre en crisi per una bateria de causes. La primera, és que un desgast de la sobreexplotació cerealística de molts espais de conreu havia desaccelerat els rendiments d'algunes zones, la segona, és que un augment de la demografia havia conduït a obrir nous espais agraris en llocs poc fèrtils i, fins i tot, a reconvertir pastures en camps. La ramaderia, per tant, en va resultar damnificada. Anys com el de 1333, de males collites, o diversos estius plujosos o podrits, havien ajudat a l'aparició d'algunes primitives caresties. Coneixem, pel cas de la veïna vila de Bagà (Viladés 1996) com en aquests anys havia passat diversos episodis de crisi d'abastiment blader. Serra i Vilaró, per la mateixa vila de Bagà, ens recorda que els consols trametien lletres l'any 1368 als llogarets de la terra de Pinós, prohibint treure blat de la baronia, a més, coetàniament l'historiador detecta com s'estaven obtenint provisions de la veïna terra cerdana, fet que ens indica una evident crisi d'abastiment blader. (Serra Vilaró vol 1, 184)

En un altre sentit, la Pesta de 1348, havia fet canviar radicalment el paisatge demogràfic, no per la mort immediata de persones, que també, si no pel desplaçament de les poblacions que havien quedat cap a zones més fèrtils o, més específicament pel territori treballat, a les diferents viles i ciutats aprofitant una falta de mà d'obra i, per

¹ Arxiu Diocesà de Solsona (ADS). La Pobla de Lillet. Manual notarial 6. f. 18r.

tant, un teòric augment del sou menestral. La situació en què va quedar la pagesia després de la Pesta és un debat difícil de resoldre que creiem que Ferrer Mallol (2001) escenifica de manera excel·lent.

3. Metodologia i fonts

Teníem coneixement gràcies a l'amic i investigador Jaume Cunill que a l'Arxiu Diocesà de Solsona (ADS) entre els fons notariais provinents de la Pobra de Lillet, hi havia amagats uns quants fragments de processos judicials. Després d'una observació general, certament en vam localitzar uns quants que resultaven d'allò més interessants. Un procés concret, però, va captar la nostra atenció, és per això que se'n feu una llegida atenta.² Els resultats obtinguts de la lectura han estat madurats en dos treballs previs, un primer, amb companyia dels llavors estudiants i avui ja historiadors Daniel Vives i Mónica López, a l'assignatura de Cultures i Mentalitats que impartien els professors Daniel Piñol i Mireia Comas a la Universitat de Barcelona. Posteriorment, en un acte de justícia, es va adaptar aquest estudi per publicar-lo a la revista Erol, publicació d'àmbit local de la comarca berguedana (Busoms 2022).

La vall de Lillet esdevé un indret privilegiat pel que fa a la seva preservació documental. Qui primer si fixà fou Mn. Joan Serra i Vilaró, que juntament amb els fons de la veïna vila de Bagà i del monestir de Sant Llorenç prop Bagà, bastí una de les millors obres que ha donat la historiografia catalana *Les Baronies de Pinós i Mataplana* (Serra Vilaró 1989).

Avui en dia, la major part d'aquest volum documental de la vall, roman a l'Arxiu Diocesà de Solsona. Allí si custodien ni més ni menys que 48 volums notariais o de cort emanats de les diverses escriptories notariais i judicials existents dins el marc de la Honor de Mataplana. La dilatació cronològica s'estén des de l'any 1300, si bé hi ha traces de documents sols de l'any 1297 -any de la carta de poblament de la Pobra de Lillet-, fins al segle XVIII. Ara bé, s'ha de fer notar, que aquesta sèrie que aparentment sembla ordenada seqüencialment pel que fa a la cronologia, realment amaga un desori notable fruit d'un tractament arxivístic no massa avantatjós, realitzat, sembla ser, al segle XVIII. Resultes d'això, cada volum té rel·ligat en el seu interior manuals notariais propis de l'escripció notarial de la parròquia, però també llibres de cort emanats de la cort jurisdiccional de Mataplana resident a la mateixa Pobra de Lillet, en la qual l'oficial encarregat d'escriptura la documentació era el mateix notari parroquial; però també si poden trobar manuals de la veïna vall de Toses, sota domini de la mateixa senyoria de Mataplana. No és diferent el volum on resideix el nostre document, el 5. Aquest compren els anys extrems de 1358 a 1374. Aquesta amplitud cronològica és deguda que a dins hi son reclosos un manual de 1358, un altre de 1359, un altre de 1362, un altre de 1365, un altre de 1366 i fragments de llibres de cort de 1367 i 1370, a més de pàgines soltes d'altres manuals que arriben fins a 1374. S'ha de fer constar, a més, que alguns dels manuals identificats resulten ser fragmentaris.

El document que analitzarem és una inquisició o enquesta solta procedent d'un llibre de cort de la Cort de Mataplana, assentada a la Pobra de Lillet. Bàsicament, conservem les declaracions de 4 individus; 3 testimonis i el de l'acusat. De tota manera, dos dels testimonis simplement ratifiquen el que ja s'ha dit, per tant, podem informar que solament són dues les declaracions que tenim, les de l'acusat, Guillem de Comes, i les d'un testimoni, Pere Serra. El resum que aflora de la lectura del document és que el dia 2 de gener de 1370 la cort de Mataplana incoava un procés judicial contra Guillem de Comes, pagès de remença i tinent del mas de Comes de la parròquia de Santa Maria de Lillet, per haver dit moltes paraules deshonestes i haver danyat un ase del donzell

² Arxiu Diocesà de Solsona (ADS). La Pobra de Lillet. Manual notarial 5. f. 177v-179v

Guillem Reixach, àlies de Vilacorba, administrador de la domus de Vilacorba, del mateix lloc. És per això que la cort, volent conèixer la veritat sobre què havia succeït, encomanava a Pere Riber, lloctinent del procurador general de la Honor de Mataplana, que inquirís.

Gràcies a les declaracions es coneix que; el divendres abans de l'enquesta, que hauríem de situar en el divendres 28 de desembre de 1369, Guillem de Comes restava a casa seva elaborant un bast, quan, un infant de la veïna masia de Bruch, va avisar-lo que un ruc forà estava malmetent el seu propi ruc que pasturava a una devesa propera a la casa de Comes. Ràpidament, el pagès, va anar cap allí, els va separar i va fer fugir el forà tot tirant-li pedres, ferint-li, segons el pagès, les anques. El cap d'uns moments el propietari de l'ase ferit, Guillem Reixach, va personificar-se a la masia de Comes enfadat per les ferides patides pel seu animal i amb moltes preguntes per fer. "Comes perquè fets axò si mal nos ha feyt?, hom vos ho pagara", el pagès respon "Pel cap de Déu, si huy més lich trop jo·l·vos ozmiré". En aquest fragment clarament veiem el pagès ben enfadat, fins i tot amenaçant al noble, etzibant-li que si el seu ase tornava a trepitjar les terres de Comes, aquest l'assassinaria. Finalment, la conversa acaba amb Comes recriminant-li a Reixach que el dany que havia sofert era tant gran que ni amb 3 ases podria donar-se per compensat. Aquí sembla que acaba la conversa.

Amb tot, al vespre, Guillem de Comes anà a una font propera a buscar uns bous que allí hi tenia abeurant-se, quan per fortuna del destí o de la naturalesa humana, es retrobà amb el noble. Aquesta vegada la conversa pren més volada. Primer de tot, el donzell comunica al pagès la mort del seu ase, cosa que sorprèn i estranya al pagès. Tot i així el pagès respon que si l'ase és mort el pagará. Es comencen a llençar retrets fins que Reixach treu un punyal i amenaça de mort al pagès. Finalment, malgrat tot, se'n desdiu i el deixa anar, perquè sembla ser que el noble mantenia una relació sentimental amb la mare del pagès i també perquè Guillem de Comes començà a dir paraules amigables "blandis verbis" per tal de fer tornar les aigües als seus cabals.

Segons sembla, el que hem llegit fins ara fou el motiu que s'iniciés el procés, ara bé, gràcies a les declaracions de l'acusat i del testimoni comparegut, especialment de Pere Serra, pagès del mas Serra de Vilacorba, de la mateixa parròquia, aflora una altra escena que sembla que va ser d'especial interès per part de les autoritats mataplanenques. L'endemà dels fets ocorreguts, per tant, dissabte 29 de desembre, Guillem de Comes havia anat a fer uns encàrrecs a la Pobla de Lillet, i tornant a casa seva va trobar-se feinejant a la Coma d'en Tor -terrenys d'un mas rònec- als germans Jaume i Guillem de Bruch, tinentes del veí mas Bruch de Vilacorba, i el referit Pere Serra. Un cop allí, Guillem de Comes no va limitar-se a saludar-los, sinó que va restar amb ells una bona estona conversant, o potser-ser hauríem d'escriure, sincerant-se, manifestant les seves concepcions sobre la condició dels pagesos i dels nobles, així com de les seves espiracions de revertir l'ordre mitjançant la violència. El motiu d'aquest sincerament és la ràbia acumulada per Comes en conèixer gràcies a Pere Serra que l'ase que ell havia atacat no era mort, tal com li havia fet creure Reixach, sinó que; "metyat e mal adobat [...] no es mort [l'ase] a Vilanova l'an trames!!", així doncs, l'ase era malt ferit, però encara amb vida, i havia sigut tramès a Vilanova de Bas, on la família Vilacorba hi tenia propietats.

Per acabar amb el resum, simplement enunciem que seguida de la declaració ara resumida, hi ha la manlleuta de 200 sous que pagà Ramon Torrents, de Lillet, per treure a Guillem de Comes de la presó preventiva en què es trobava per aquesta causa.

Abans d'entrar a conèixer amb més detall les declaracions, voldríem abans, entregar algunes pinzellades sobre la lògica que va dur a redactar el present document, no solament per entendre els seus límits, sinó també les seves característiques i

funcionalitats. Per comprendre aquest document en la seva respectiva lògica hem de fer un repàs en l'orgànica processal vigent en el moment en què Guillem de Comes va ser acusat. Amb les corts de Barcelona de 1283 les autoritats del Rei en el territori català van quedar limitades als llocs patrimonialment reials, mentre que en la resta del territori els diferents senyors s'erigien com a autèntics sobirans jurisdiccionals dins dels seus respectius espais patrimonials, són els senyors jurisdiccionals (Sabaté, 135). En aquest punt, voldríem invocar la tan encertada sentència de Víctor Ferro "el rei no tenia el poder de jutjar a un lloc, una vila o una ciutat perquè era Rei, sinó perquè n'era senyor jurisdiccional, com ho podia ésser, de fet sovint ho havia estat i podia esdevenir-ho qualsevol dels seus vassalls." (Ferro 106-107). La vall de Lillet, espai on es desenvolupen els fets narrats, resta en el territori privatiu del casal de Mataplana, conseqüentment és el seu tribunal, la cort de Mataplana, la qui jutjarà la causa.

Tal com s'ha enunciat anteriorment, malauradament hem perdut la gairebé totalitat de peces del procés. Ara bé, podem intuir que la causa s'inicià arran d'una denúncia i/o de l'actuació d'ofici per part de la mateixa cort al ser conscient de la constitució d'un delictes per part de l'acusat, Guillem de Comes. És a partir d'aquest moment que s'encetava un procés legítimament emparat en la legalitat romanista que estava plenament assentada en el territori català. La cort de Mataplana presidida pel procurador general, això és, el representant del senyor per absència d'aquest; acompanyat també d'un jutge ordinari -que duria a terme l'assessorament legal- i d'una nòmina d'oficials com són l'escrivà, encarregat d'escripturar els procediments en els llibres de la cort; i els saigs i macips, que esdevenien els braços executors de la cort, posaven en funcionament els engranatges de l'orgànica processal.

Un cop s'havia posat en funcionament la cort és probable que alguns oficials, com els saigs i els macips, dirigits pel lloctinent del procurador general, en aquest cas en Pere Riber, i l'escrivà, es dirigissin als indrets on havien tingut lloc els fets per tal de realitzar una inspecció ocular. No és impossible, que en aquell moment, es practiquessin ja algunes enquestes inicials a algunes testimonis allí presents (Sabaté, 181). Tan si aquest procediment suara relatat s'havia dut a terme com no, el següent pas era, des de la cort, citar l'inculpat, en aquest cas el pagès, per comparèixer davant de les autoritats per declarar en presència del procurador o el seu lloctinent, del jutge ordinari i de l'escrivà, per preguntar-li si acceptava o no les acusacions. Posteriorment, la cort seguí inquirint per conèixer més dades. És aquí on creiem que té lloc la redacció del nostre document, quan la cort, seguint en el procés inquisitiu, interroga per obtenir dades dels fets. Les inquisicions esdevenien una part important dels processos penals incoats en el marc de l'antic Dret Penal català. Autors com Víctor Ferro (1987, 357) o Valentí Gual (2011, 10) s'esforcen en recordar que el procediment criminal vigent a Catalunya era sobretot inquisitiu i públic. Aquestes inquisicions o enquestes contenien; declaracions de l'acusat, deposicions testimonials interrogades directament pel jutge davant de l'escrivà que ho havia d'anotar fidelment, relacions d'experts i resultats d'exàmens com la lectura de documents, inspecció d'objectes, anàlisi de ferides o autòpsia.

Quan la cort creia haver recollit suficients dades es constituïen les dues parts -acusació i defensa- davant del tribunal. Un tribunal que era constituït pel procurador o el seu lloctinent; de l'assessor legal, això és el jutge ordinari i l'escrivà. Hem de pensar, que amb les dades obtingudes per la cort, devia resultar flagrantment culpable l'acusat Guillem de Comes, és per això que la cort decidí mantenir reclòs a Guillem de Comes a la presó. No sense, però, obrir la parta al pagament d'una manlleuta de 200 sous, que serà pagada per un veí de la parròquia i permetrà al pagès sortir de la presó i seguir el procés des de fora.

De fet, una manlleuta és un document d'àmbit judicial –normalment contingut en els llibres de cort– pel qual un tercer individu paga una quantitat de diners a la cort judicial –en aquest cas Ramon Torrent paga 200 sous a la cort de Mataplana– perquè l'acusat que es troba en presó preventiva –en aquest cas Guillem de Comes–, en surti. A més d'això, el tercer individu, es compromet davant la cort, que l'acusat es comportarà i respectarà els manaments de la cort i hi acudirà sempre que hi sigui requerit. En aquest sentit, Marc Torras (1998), argumenta que normalment les manlleutes es relacionen amb el mixt imperi i, per tant, amb delictes menors, car els individus que havien comès delictes greus i que eren perillosos per la comunitat, no acostumaven a gaudir d'aquest privilegi. Això ens fa intuir, doncs, que Guillem de Comes no li esperava pas una sentència gaire greu, puix que les penes com els assots, el bandejament, la mutilació de membres i, fins i tot, la mort, eren pròpies del mer imperi.

Aquestes dues parts, per tant, que havien de litigar en el judici que derivava d'aquesta investigació quedaven dibuixades de la següent manera; d'una part el procurador fiscal, que condueix l'acusació particular, bastida aquesta, sobre diferents textos que haurà aportat al tribunal i bona part d'ells obtinguts de la investigació prèvia realitzada per la mateixa cort. Després de la publicació formal de l'acusació, es constituïa la segona part, la de la defensa, que podia procedir a preparar la defensa, això és, a cercar un advocat i en cas de ser menor de 25 anys, que creiem que no és el cas, a assignar un procurador que el representés davant del tribunal. Després d'una bateria de compareixences de testimonis i proves presentades per les parts, la defensa o l'acusació, però normalment aquesta segona, demanava que es dictés sentència. És llavors quan el tribunal dicta dia i hora per la lectura, que en cas de no ser absolutòria, es fixa un càstig adient al delictes. La referida sentència, si finalment el procés va seguir el seu curs normal, devia ser dipositada en un hipotètic llibre de sentències que malauradament hem perdut (Sabaté, 187-191).

4. Implicats

L'acusat, Guillem de Comes, era un pagès tinent del mas Comes de Vilacorba, a l'actual municipi de la Pobla de Lillet. Era fill de Ramon de Comes i d'Agnès.³ Pel que se'n dedueix de la documentació, Guillem, era pagès de remença depenent de la canònica agustiniana de Santa Maria de Lillet, de fet, l'any 1359 se'n declarava home propi, soliu, quití, natural i de remença.⁴ El mas de Comes, encara existent avui en dia, formava part de la batllia de Vilacorba, una circumscripció més o menys difusa avui en dia, que comprenia una sèrie de masies al sector immediatament a llevant de l'actual nucli de la Pobla de Lillet. Més endavant en parlar de Guillem de Reixach, que n'era l'administrador, ens hi aturarem amb més detall. Malauradament, no hem obtingut prou dades per avaluar el nivell de riquesa dels Comes, si que podem escriure, però, que el pare de l'acusat, Ramon de Comes, jugava un rol important en la comunitat, car s'oferia habitualment com a testimoni en actes notariais, pagava manlleutes d'alguns empresonats per la cort,⁵ actuava de marmessor en diversos testaments⁶ i, fins i tot, actuava com a tutor d'una pubilla orfe.⁷ Segurament, Ramon, hauria mort o com a mínim hauria fet un pas al costat envers el seu hereu, ja que la presència del pare a la documentació va minvant fins a desaparèixer definitivament a finals dels anys 60 del segle XIV. Moment, precisament, que és substituït progressivament pel seu fill. És així,

³ ADS, La Pobla de Lillet. Manual notarial 5. f. 55r-57r

⁴ ADS, La Pobla de Lillet. Manual notarial 5. f. 32r-32v

⁵ ADS, La Pobla de Lillet. Manual notarial 4. f. 76r.

⁶ ADS, La Pobla de Lillet. Manual notarial 4. f. 263r.

⁷ ADS, La Pobla de Lillet. Manual notarial 4. f. 263r

per tant, com podem intuir que un Guillem relativament jove es posava al capdavant de l'explotació familiar i en descobria les oportunitats i, especialment, els inconvenients. Sabem que tenia terres sota domini del casal de Vilacorba, de tota manera, els Comes no eren homes propis de la referida senyoria, tal com s'ha escrit.

Guillem de Reixach, per la seva banda, és el cavaller administrador de la casa de Vilacorba, casa forta dins la senyoria de Mataplana. La casa de Vilacorba roman totalment desapareguda sobre els mapes actuals, tot i això, hem de tenir clar que el referit casal, més enllà de ser una casa cavalleresca, centralitzava tot un terme – la batllia de Vilacorba – amb multitud de masos que hi pertanyien, l'any 1349 n'eren 11.⁸ Guillem de Comes, els germans Bruch, i Pere Serra, en formaven part. Aquesta batllia era una circumscripció territorial depenent directament de l'orgànica administrativa dels Mataplana, restava situada a llevant de l'actual nucli de la Pobla de Lillet i tenia una extensió difícil d'intuir. Tornant, però, a Guillem de Reixach, aquest era un cavaller forà i no propi de la casa de Vilacorba. Reixach hi entrà per matrimoni amb la viuda del darrer senyor, Agnès de Bas, originària de Sant Privat d'en Bas. Bernat de Vilacorba, darrer senyor de Vilacorba, havia mort l'any 1362 i en el seu darrer testament havia instituït hereu al donzell Berenguer de Vall, nebot seu.⁹ Ara bé, un cop finat, la viuda, Agnès, retenia els béns del marit per raó del seu dot de 7000 sous (Serra Vilaró vol. 1, 485-487). És l'any 1366 quan la garrotxina pren per marit al donzell Guillem Reixach (Serra Vilaró vol. 1, 485-487), l'origen del qual és una incògnita, car no sabem de quin casal provenia. Naturalment, esclataren ben aviat qüestions entre l'hereu de Bernat i la viuda, que es dilatarien fins a 1371, quan hi hagué unes avinences i la viuda cedí sota certes condicions.¹⁰ És, però, en temps del domini de la viuda, 1362-1371, que té lloc el nostre procés. És per això que el caràcter forà de Guillem Reixach ben segur no ajudava a entaular relacions amb les gents de la zona. Sobre aquest aspecte ens hi referirem més avall. La primera vegada que tenim documentada la nissaga dels Vilacorba és l'any 1144 (Serra Vilaró vol. 1, 485), i ja des d'aquesta època es posiciona com una de les famílies nobles més avantatjades dins la Honor de Mataplana. Gràcies als seus estratègics matrimonis amb altres famílies de la baixa noblesa de la zona, havia adquirit propietats i drets en un ampli radi geogràfic que s'estenia no solament dins la jurisdicció de Mataplana, sinó que es dilatava a la veïna Baronia de Pinós i més enllà i, fins i tot, a la zona de l'actual Garrotxa, més concretament a Vilanova de Bas, que els hi havia pervingut per l'herència d'Agnès, que era filla de Ramon de Bas, donzell de Sant Privat d'en Bas i d'Elisabet. No sabem la quantitat exacta de terres que tenien la senyoria, però sí que coneixem que tenien diversos masos i homes que els hi eren propis -serveixis d'exemple, els germans Bruch i Pere Serra eren homes propis i de remença- i diferents drets censataris sobre castells i parròquies de la zona. Guillem Reixach i Agnès de Bas, com a administradors, o potser hauríem d'escriure, com usurpadors, conduiran el patrimoni de Vilacorba fins a la pèrdua dels seus drets l'any 1371 (Serra Vilaró vol. 1, 485-487).

Pel que fa als germans Bruch, Guillem i Jaume, hem d'escriure que són pagesos de remença de la masia de Bruch de Vilacorba a la parròquia de Santa Maria de Lillet. Masia encara existent avui en dia, es troba solament a 770 metres a ponent de la de Comes. El domini eminent del mas Bruch corresponia al casal de Vilacorba, tal com se'n desprèn de l'inventari que realitzà la viuda Agnès de Bas l'any 1363. Hem de deduir que també eren pagesos de remença.

⁸ ADS, La Pobla de Lillet. Manual notarial 4. f. 15r-15v

⁹ ADS, La Pobla de Lillet. Manual notarial 4. f. 215r-242r

¹⁰ ADS, La Pobla de Lillet. Manual notarial 6. f. 146r

Finalment, Pere Serra, creiem que ell o un avantpassat seu, era provinent del mas de la Serra de Santa Cecília de Riutort, altra parròquia de la vall, car l'any 1362 s'atorga àpoca a favor seu per haver pagat uns deutes referits a aquest mas.¹¹ De tota manera, com a mínim des de 1349 resta assentat al mas Quermantx, després anomenat Serra, de Vilacorba, de la parròquia de Lillet, avui completament desaparegut.¹² No tenim masses més dades d'aquest individu, simplement, que també formava part de la batllia de Vilacorba i que el seu mas restava sota el domini eminent dels Vilacorba l'any 1363, segons l'inventari abans esmentat.

5. Les paraules dels implicats

Aquest procés esdevé una petita esquerda del gran mur en què topem els historiadors en el moment d'enfrontar-nos al passat. Gràcies a ella, però, podem conèixer a Guillem de Comes, un pagès singular, que ens entrega un testimoni de la maror de fons que s'estenia ben segur per àmplies esferes de la pagesia catalana de finals del segle XIV i inicis del segle XV. Tot seguit analitzarem diferents punts de les declaracions que ens ajudaran a entendre d'una manera clarivident la figura de Guillem de Comes i, sobretot, la concepció que ell tenia del donzell Guillem Reixach, en particular, i de la resta de l'estament senyorial en general.

Primer de tot, podem sentenciar que la relació entre Guillem de Comes i Guillem Reixach devia ser delicada des de molt abans de l'incident de l'ase. Podem recuperar el moment en què Reixach va treure el punyal i va amenaçar al pagès dient-li, segons declaració del mateix acusat, “pel cap de Déu, sino fos per ta mare que sta ab mi tal te donara que de part en part te passara.” Tenim motius per pensar, després de llegir aquest fragment, que Reixach mantenia una relació de concubinatge amb la mare de Guillem de Comes. El fenomen del concubinatge a la baixa edat mitjana a Catalunya estava àmpliament generalitzat i s'estenia a tota la jerarquia social. Ens pot venir a la memòria, per exemple, l'excel·lent treball de Josep M^a Palau i Baduell (2016) sobre les visites pastorals de la dècada dels anys 10 del segle XIV al bisbat d'Urgell –bisbat el qual pertanyia la nostra vall– on es pot copsar que l'àmplia majoria de rectors mantenien relacions de concubinatge, de la mateixa manera que també alguns dels fidels, però en menys quantitat, o pel cas més específic dels clergues, el treball de Pere Benito (1991) sobre la moral dels clergues al Maresme dels segles XIV i XV, on es veu nítidament la normalitat d'aquest fet. Malauradament, segurament mai podrem conèixer el grau de consentiment atorgat per la mare del pagès, ara bé, el fet d'una existència flagrant d'una relació desigual entre un noble i una pagesa de remença pot induir al dubte.

Tal com veurem en les línies futures, a partir d'aquí, ens fixarem en les converses que es van donar l'endemà dels fets de l'ase, quan Guillem de Comes es va trobar amb els seus veïns. El primer que volem posar en valor és el gran enuig del pagès, especialment després de conèixer que l'ase que es pensava que era mort no ho era. I és que, un dels primers intercanvis verbals que van tenir els 4 pagesos, l'endemà dissabte, va ser que Comes informà que havia mort l'ase; “[...] família es mort aquex asse [...]”. Cosa que Pere Serra respongué; “metyat e mal adobat [...] no es mort a Vilanova l'an trames!!”. Pere Serra, respon, doncs, que l'ase no era mort, simplement mal ferit, i que havia sigut trames a Vilanova de Bas, on coneixem que Agnès hi tenia propietats. Podem pensar que Reixach volia fer creure a la justícia de Mataplana que el seu ase havia sigut assassinat, i d'aquesta manera que Comes se li compliquessin les coses.

L'atenció que mereix el pagès, no és tanta perquè en un moment donat s'agafés a males paraules contra un noble, que el final, mirat senzillament, no deixava de ser un

¹¹ ADS, La Pobla de Lillet. Manual notarial 5. f. 178r

¹² ADS, La Pobla de Lillet. Manual notarial 4. f. 15r-15v.

veí, sinó perquè concebia que aquest noble no tenia massa motius per mostrar preponderància en vers ell, car “tot el que tinch jo per en Rexach aytant tinch per ell com ell per mi” reconeixia davant dels seus coneguts, després de renegar per sentir-se enganyat pel tema de l’ase, que clarament ell entenia que els senyors no eren ningú sense els pagesos. Creiem que aquesta frase resulta ser clarificadora per entendre la Catalunya Vella de la segona meitat del segle XIV, puix que per arribar a afirmar aquesta sentència que avui veiem tan lògica, ha calgut un canvi dràstic de les condicions relacionals entre pagesos i senyors. De bell antuvi el règim senyorial s’havia bastit sobre la dependència dels pagesos envers els seus senyors, especialment per l’entrega que feien de terres on treballar i sobreviure. Una demografia potent i una terra limitada, situaven els pagesos en una posició d’asserviment inqüestionable. Amb tot, el segle XIV, creiem que la balança s’igualava. Ja és conegut i remetem el lector a l’excel·lent treball de Ferrer Mallol (2001), que l’embat de diversos infortunis, però especialment el de la Pesta Negra de 1348, havia generat un nou mapa demogràfic. El mas ròneg s’havia convertit en quelcom habitual en la panoràmica concreta de Lillet. Per exemple, la reunió que aquí estem analitzant té lloc a les terres d’un mas ròneg, el mas Tor, que era treballat pels Bruch i en Pere Serra. El mateix Pere Serra arribava a un pacte l’any 1350 per treballar el mas Carbonells, que no tenia persones adultes que se’n poguessin fer càrrec.¹³ O pel cas concret de la família Comes, el pare de l’acusat, Ramon de Comes, i el ja vist, Guillem Bruch, van acordar l’any 1353 amb la pubilla del mas Torrents, també de la batllia de Vilacorba, fer-se càrrec del referit mas durant 6 collites.¹⁴

La mort s’havia endut moltes vides, circumstància que va buidar moltes cases directament, altres indirectament, el veure una oportunitat per traslladar-se a altres indrets on les terres fossin més agraïdes. No podem oblidar, tampoc, la possibilitat que molts pagesos es desplaçessin a viles i ciutats aprofitant una manca de mà d’obra que conduïa a un teòric augment dels sous menestrals. És conegut pel cas anglès que l’any 1349, el rei Eduard III, promulgava la *Ordinance of Labourers*, que limitava els sous del proletariat a una xifra determinada, prohibia rebutjar les ofertes laborals, així com també impedia que tots els homes en edat laboral estiguessin aturats. D’aquesta manera el rei s’assegurava que la falta de mà d’obra deguda a la Pesta no derivés en un augment considerable dels sous proletaris (Feller 2015, 300-301). Coneixem pel cas proper de la veïna vila de Berga, que aquesta dinàmica d’èxode rural es va viure d’una manera destacable (Busoms & Navarro).

Clarament, però, el factor demogràfic no és l’únic que ens condueix a aquesta situació. La recuperació del Dret Romà havia derivat en una transformació a tots els nivells de la societat catalana. Tal com hem enunciat, multitud d’institucions havien nascut. La posada en funcionament d’aquestes eines va permetre crear noves figures legals i financeres. Pel que fa a l’aspecte financer, hem de ressaltar la generalització de nous productes crediticis que van permetre a la pagesia superar els entrebancs dels cicles agraris i així enfortir l’economia domèstica.

De tota manera, seguia recaient sobre ells el jou dels mals usos i les consuetuds iníquies i si bé s’albirava una crisi, el procés d’asserviment que s’havia produït des del segle XII estava lluny de veure’s aturat.

Retornant, però, a la idea que Comes tenia sobre els senyors, hem d’escriure que no solament creia que eren dependents de la pagesia, sinó que creia, que no es podia permetre que els uns es creguessin més que els altres. Sempre s’ha entès el món feudal, especialment en la seva escenografia, com un espai molt ordenat alhora que molt jerarquitzat. Cada individu, segons la seva condició, havia de desenvolupar un paper

¹³ ADS, La Pobla de Lillet. Manual notarial 4. f. 85r.

¹⁴ ADS, La Pobla de Lillet. Manual notarial 4. f. 134r.

concret en la societat i eren pocs els qui gosaven qüestionar aquest ordre, car quedava subscrit per Déu:

Que tothom se sotmeti a les autoritats que exerceixen el poder, perquè tota autoritat ve de Déu, i les que de fet tenim han estat establertes per ell. Per tant, el qui s'enfronta a l'autoritat es rebel·la contra l'ordre volgut per Déu, i els rebels es busquen la pròpia condemna.¹⁵

Sotmeteu-vos, per amor del Senyor, a tota institució humana: a l'emperador com a sobirà, i als governadors com a enviats d'ell per a castigar els malfactors i fer l'elogi dels qui es porten bé.¹⁶

De tota manera, aquests escrits que el nostre pagès havia escoltat tants cops a l'església i, fins i tot, l'adaptació d'aquests dissenyada pels preveres per tal d'adaptar-los al seu context politicosocial en format de paràboles en les seves homilies, no el van atemorir, ans al contrari, Comes qüestionava clarament aquest ordre. “Pel cap de Déu si nos tol de mi [en Reixach] jo m'aplagaré ab tals que aure pocha paor d'ell, ans hi pessaré la porta de Vilacorba que renegara mills [de] Déu, que no gosara eixir de fora”. Això és el que digué Guillem de Comes segons les declaracions de Pere Serra als seus companys. L'acusat, però difereix en la seva declaració i relata que realment digué “Pel cap de Déu si el nos tol de mi en mi fa mol ço jure com jo leixaré Vilacorba e per aventura aplagarem ab tals que passaré per Vilacorba que no auré pahor d'ell”. Si bé, naturalment, la declaració del pagès resulta ser menys ofensiva, amb dues qüestionen i empren el recurs de la violència.

Sigui com sigui, així es desfogava davant dels seus companys, segons declaracions del mateix pagès, tot enunciat que si el noble no canviava el seu rumb, s'ajuntaria amb uns quants i l'aniria a buscar a Vilacorba. I si, tot i que solament sigui en format d'aspiració, la violència ha fet acte de presència. I ens voldríem fixar, especialment, que no ho pensa fer sol, sinó acompanyat, circumstància que ens deixa entre veure que el descontentament es generalitzava a més individus, car no li feia por no trobar companys que l'acompanyessin en l'aventura. Encara més, sembla que Pere Serra, segons el testimoni de l'acusat, també digué; “mal dia vinga a les feynes qui en hom se pren ab major de si mateix non pot hom bé pendra”. Som testimonis, per tant, que tant Guillem de Comes, com Pere Serra, somiaven amb mètodes violents per tal de fer-se respectar.

Com podem observar, doncs, a Comes no li feia por la jerarquia, ben el contrari, creia fermament que la podia doblegar. És així com es trenca amb el tradicional motlle que divideix tripartidament la societat feudal. Coetàniament, a la resta d'Europa, que no s'escapava de dinàmiques lleugerament semblants a la catalana, vivia importants episodis de revoltes pageses. Podem ressaltar la *Jacqueri* francesa de 1358 o la revolta anglesa de 1381 de caràcter pagès. Però la pregunta és, per què no esclataven revoltes d'aquestes característiques amb el caldo de cultiu que hi havia a Catalunya? Doncs certament els motius de ben segur van ser molts. No podem respondre, amb les eines que tenim, pel marc general del país. Si que podem arribar a albirar superficialment els motius pels quals el nostre pagès no va escollir el camí de la violència. Segons la declaració de Pere Serra, mentre que Comes somiava en revoltar-se, els altres pagesos li contestaven; “valrians mes Comes que stiguessets en ça·era bon senyer cuydanvos aver aytal rahon den Rexach [...] com auriets de·n altro hom a vos samblant ho d'altro pagès” Ens resulta ben interessant la resposta que li donen, car ens entrega una visió del temor que tenien molts pagesos encara pel fet de trencar la jerarquia social. Ens

¹⁵ BCI. Rm 13, 1-3.

¹⁶ BCI. 1 Pe 2, 13.

il·lustra, doncs, que són molts els que eren conscients del seu caràcter no privilegiat i, per tant, es veuen obligats recordar-li la condició de la qual provenen. De fet, se li torna a dir, però d'una altra manera; “valriat més que colguesses d'ell [en Reixach] car a la longua no e[t]s contural ab ell”. Creiem que aquesta frase deixa pocs espais al dubte, tenien molt clar que no eren legalment iguals que els nobles i, per tant, tenien les de perdre. També hem de tenir present, que tant els germans Bruch, com Pere Serra, eren homes propis del casal de Vilacorba, no així Guillem de Comes, que era home de la canònica de Lillet. Segurament aquest factor també influeix en el moment de concebre la situació. Francament, també resulta interessant que aquestes dues darreres declaracions aportades solament són reproduïdes a davant de la cort per Pere Serra. L'acusat, en canvi, no en fa esment. Pot ser que Pere Serra, per tant, se les inventés per tal d'atenuar els seus actes? Recordem que segons Comes, Pere Serra també havia compartit la idea de defensar els seus interessos amb violència. Com és evident, en la declaració de Pere Serra, no hi apareix aquest passatge.

En un altre sentit, voldríem deixar testimoni de la nostra intuïció en el fet que el desplegament judicial català permeti absorbir moltes d'aquestes espurnes disruptives que s'estaven encenent. Per tant la pregunta que ens fem ara, sense de moment tenir una resposta clara és; la potent tradició romanista que havia constituït una dinàmica legal que garantia l'existència d'uns tribunals judicials romanistes que sent més o menys homologables s'havien estès arreu del mosaic jurisdiccional català, podria haver canalitzat la conflictivitat social cap a vies judicials a diferència d'altres sectors d'Europa que potser no tenien un sistema judicial tan estructurat i desplegat? Un ingredient que pot enriquir la reflexió consegüent a aquesta pregunta pot ser el treball de Pere Benito (2012) sobre la conflictivitat entre pagesos i senyors pel que fa a la participació en les obres de manteniment dels castells termenats a la segona matitat del segle XIV a Catalunya. Hom podrà copsar en aquest treball com l'ús dels tribunals judicials per part dels pagesos era la norma, encara que s'ha de recordar que moltes vegades aquests tribunals fossin prerrogatives privatives precisament del senyor, fet que conduirà a alguns pagesos a voler cercar altres tribunals fora de les jurisdiccions competents.

De tota manera, també hem d'escriure, que Comes no esperava a fer el mateix amb tots els nobles, car després de relatar les seves espiracions violentes contra Guillem Reixach, Jaume Bruch donà una notícia per tal que Guillem de Comes agafes por. La història és la d'un home de la senyoria Mataplana que havia ferit la mula del seu senyor, el donzell Ferrer de Castellet, àlies Solanllong, senyor del casal de Solanllong -casa forta a l'actual municipi de Gombren- i que aquest cavaller havia respost foragitant el pagès de casa seva i que, per tant, s'havia d'anar alerta amb aquell altre noble; “veyes que fas, que sol per don mola qui dien que avia dit a I hom de·n Ferrer de Castelet que se·n anas que li jaquis l'alberch. Dien que se hanc agardar de·n Ferrer”.

De tota manera en Comes reconeix que “Pel cap de Déu més amaria en Ferrer magués donat I buffet que si en Rexach me desaludava, que pel cap de Déu més vall la ronya de·n Ferrer que tots en Rexach, e més amaria si en Bernardí [de Vilacorba] fos viu m'agués donat bon fart, que si en Reixach m'avía dit mal”. Així doncs, veiem per un cantó com preferia que un altre noble de la senyoria, entenem que amb més legitimitat, el castigues, i per altre cantó mirava el passat amb nostàlgia creient que Bernat de Vilacorba, el difunt i legítim senyor de la casa de Vilacorba, era més bon senyor que no pas Guillem Reixach, que a més, recordem, era un usurpador amb una legitimitat molt reduïda. De ben segur, que els pagesos n'eren conscients.

A aquestes alçades de les declaracions es va detectant que la baixa noblesa de donzells, com els Vilacorba, era un col·lectiu pertanyent a un estament dominant, però

amb un poder efectiu realment menut, car existia un apropament quotidià irremeiable amb els seus veïns, els pagesos. De la mateixa manera que Ladurie pel cas de Montillou, detectem que aquesta noblesa vivia amb estreta relació amb els pagesos i les seves vides no eren tan distants. Ja hem vist el possible cas de concubinatge de Reixach, però també podem destacar el testament de 1362 de Bernat de Vilacorba,¹⁷ aquest menava que els seus deutes fossin pegats, entre els deutors, per sorpresa nostra, Guillem Bruch i Pere Serra. Senzills pagesos de remença prestant liquiditat als nobles? Clarament en un context on alguns membres de la pagesia prosperaven i on la baixa noblesa s'estancava, la sensació d'igualtat podria haver sorgit espontàniament.

Un últim detall que voldríem recuperar de les declaracions és la referència a un fet que desconexim completament i que entreguem al lector sense poder-hi escriure massa res. Després que l'acusat mostrés les seves preferències a favor de l'antic senyor de Vilacorba es va donar aquesta interessant conversa, que:

Guillem de Comes: “a aquests cavallers qui masa sobrerexen tots ne pren, reyats con passats an Aguiló”

Pere Serra preguntà que li havia passat a n'Aguiló

Comes respon: “penyaren·lo e n'Aguiló morí”

Un Bruch comenta; “No volria esser penyat per X cavallers”

I Comes respon; “Ni jo [...] per X reys”

Segons la declaració de l'acusat. La declaració aportada per Pere Serra, resta gairebé igual variant en el punt final de la conversa, on enuncia que Bruch digué; “no volria aver mort lo rey d'Aragó, e puxs que·m aguessen penyat”. Interpretem aquest relat, com un exemple que aporten d'un cavaller que es va creure més del que era, un tal Aguiló, i com a càstig, va ser penjat, poder perquè va intentar un regicidi? Realment desconexim completament la identitat d'aquest Aguiló. Però inevitablement ens arriba a la memòria la sagnant disputa de la família normanda dels Aguiló contra l'arquebisbe Hug de Cervelló -que va conduir a l'assassinat d'aquest darrer l'any 1171- pel control temporal del Camp de Tarragona i que, inevitablement, és un dels fets més transcendents de la història catalana, si bé poc estudiat, car ens remet a la doctrina de les dues espases del papa Gelasi, la mateixa que un any abans, l'any 1170 duia a la mort Thomas Becket, el primat de l'església anglesa. Podria ser, doncs, que aquest xoc d'estaments fos rememorat per uns pagesos berguedans al segle XIV?

6. Conclusions

Faltaven 100 anys perquè esclatés la Primera Guerra dels Remences (1462), però certament els símptomes ja hi eren. L'olla ja estava agafant temperatures importants. És probable que el testimoni de Guillem de Comes sigui una de les primeres mostres de qüestionament de l'ordre feudal que tenim a casa nostra, si deixem a banda la multitud de pagesos que fugien dels masos on restaven lligats. Ara bé, ben segur no era l'únic. A finals del segle XIV a Castellbisbal, tenim els casos dels pagesos Bernat Bonet (Reche Ontillera, 56) i Pere de Pedrinyol (Reche Ontillera, 82-87), que van protagonitzar enfrontaments contra els castllans de la localitat. Pere Benito (2012) ens recorda, també, que en la dècada dels 70 del segle XIV molts pagesos van qüestionar en els tribunals als senyors de castells termenat, per les obligacions de manteniment d'aquests castells a conseqüència dels diferents embats sísmics i bèl·lics que va rebre Catalunya en aquella cronologia. Teresa Vinyoles (2003), per a una època més tardana, trobà que a la vall d'Osor, els pagesos Francesc Solà i Pere Blanqueda, havien ferit el batlle senyorial l'any 1441.

¹⁷ ADS, La Pobla de Lillet. Manual notarial 5. f. 215r-242r.

Tota aquesta situació ens està enunciant que l'ebullició estava ben a prop. La pluralitat de motius és llarga i no tenim pas espai per invocar-la. Ara bé, tenim la certesa que una pagesia engreixada i amb una autoestima renovada fruit de la situació generada a la segona meitat del segle XIV, es podria haver despertat contra un estament senyorial estancat i en crisi. No trigarien a néixer els pagesos grassos.

Hom pot acusar el present treball de ser limitat a una anècdota. Certament, és concebut que la història no deixa de ser una llarga cadena on cada baula és un fet, alguns aparentment més brillants que altres. Sens dubte, però, tots aporten dades per tal d'informar sobre temps recòndits. La missió de l'historiador és no deixar-se enlluernar per les grans efemèrides, car s'ha de prestar a recollir totes les dades possibles i és que irremeiablement el coneixement del passat mai resulta prou saciat de dades. Ben mirat és un simple afecte òptic observar baules més grans que altres.

Obres citades

Biblia Catalana Interconfessional.

Benito Monclús, Pere. “La moral sexual de clergues i laics a les parròquies del Maresme a partir de les visites pastorals (1305-1447)”.

Benito Monclús, Pere. “Pleitear contra el señor del castillo y bajo su jurisdicción resistencias de los campesinos catalanes frente a la servidumbre de las obras de “Castell termenat” (siglos XIV-XV)”, *Studia historica. Historia medieval* 30 (2012): 213-235.

Bollème, Geneviève. (1965) “Littérature populaire et littérature de colportage au xvine siècle” dins a AAVV, *Livre et société dans la France du XVIIIe siècle*, París, Ecole pratique des hautes études.

Busoms Cabanas, Joan. (2022) “Pel cap de Déu: sobre un procés judicial incoat a la cort judicial de Mataplana el 1370”. *Erol* 151 (2022): 52-57.

Busoms Cabanas, Joan. & Navarro Costa. Pol. (2022) “Berga, a tempore immensium mortalitatis (1348)”. *Erol* 153 (2022): 13-18.

Feliu, Gaspar. *La llarga nit feudal*. València: PUV, 2010.

Feller, Laurent. *Campesinos y señores en la Edad Media*. València: PUV, 2015

Ferrer i Mallol, Maria Teresa. “Establiments de masos després de la Pesta Negra” En Maria Teresa Ferrer & Manuel Riu & Josefina Mutgé eds. *El mas català durant l'Edat Mitjana i la Moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*. Barcelona: CSIC, 2001. 189-241.

Furet, François. “Pour une définition des classes inférieures à l'époque moderne” *Annales ESC* 18 1963: 459-474.

Ginzburg, Carlo. *El queso y los gusanos*. Barcelona: Península, 2016.

Le Roy Ladurie, Emmanuel. *Montaillou, aldea occitana. De 1294 a 1324*. Madrid: Taurus, 2019.

Mandrou, Robert. *De la cultrue poplaire aux XVIIe et XVIIIe siècle. La Bibliothèque bleue de Troyes*. París: Stock, 1964.

Miret i Sans, Joaquim. *Sempre han tingut béch les oques*. Barcelona: Stampa den F. Badia, 1905.

Palau Baduell, Josep Maria. *El bisbat d'Urgell a l'inici del segle XIV (a través de la visita pastoral de 1312 a 1315)*. Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona, 2016.

Reche Ontillera, Alberto. *Castellbisbal: castell, família i conflicte (S. XII-XV)*. Castellbisbal: Ajuntament de Castellbisbal, 2020.

Sabaté Corull, Flocel. *La Pena de Mort a la Catalunya baixmedieval*. Barcelona: Editorial Base, 2021.

Sales Favà, Lluís. *La jurisdicció a Sabadell a la Baixa Edat Mitjana, Edició i estudi d'un llibre de la cort del batlle, (1404-1404)*. Girona: Documenta Universitaria, 2019.

---. *Crèdit privat i morositat a la Catalunya baixmedieval*. Madrid: CSIC, 2022.

Santandreu Soler, Maria Dolors. “El naixement de la Pobla i la vida a l'edat mitjana” *Erol* 53 1997: 13-17.

Serra i Vilaró, Joan. *Les Baronies de Pinós i Mataplana*. Bagà: Centre d'Estudis Baganesos 1989 [1a ed. 1947]) vols. 3.

Torras Serra, Marc. “Escrivanies judicials, vicarials i senyorials” en Juan José López & Josep Maria Sans coord. *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*. Barcelona, Fundació Noguera: 355-407.

Vigué, Jordi & Pladevall Font. Antoni dir. *Catalunya Romànica. XII El Berguedà*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1985.

- Viladés Llorenç, Ramon. *Les muralles de Bagà al segle XIV*. Berga: Amalgama Edicions, 1996.
- Vinyoles Vidal, Teresa. “Unes cartes de dones del segle XV, notes sobre la crisi feudal”, *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 25 2003: 445-460.